

L'aigua del riu, font d'energia per a la tradicional indústria tèxtil de la comarca (Segle XIX)

ROSA SERRA ROTÉS

El Llobregat, un riu aprofitat des de l'època medieval

L'aprofitament dels cursos fluvials per obtenir energia no és un fenomen vinculat a la industrialització; des de l'antiguitat, i durant tota l'època medieval i moderna, els molins formen part del paisatge rural i urbà de tot Catalunya i també del Berguedà. Repassant la bibliografia recent ens adonem de la gran quantitat d'estudis que apareixen sobre el tema dels molins (1). El mapa dels molins a la comarca del Berguedà encara està per fer, però gràcies a aquests treballs s'intueix un aprofitament exhaustiu dels cursos fluvials, especialment de les rieres de Merlès, Saldes, Navel, Vilada, i també dels rius Arija, Saldes, Bastareny i Llobregat.

Així, per exemple, l'any 833 és documentat un vell molí a Lillet; el 888, un a Malanyeu, i el 941 un a la vall de Brocà. Vells rescloses medievals han estat identificades i algunes documentades a la riera de Merlès (Roma, les Goles de la Massada, el Camp de Salselles, Vilar-dell, la Mora (1033), Vilalta, cal Pallot, etc.), a la riera de Navel (Molinot de Navel, can Fèlix, etc.). El Llobregat, amb un curs d'aigua molt més potent, no ha deixat rastres tan visibles d'aquesta activitat molinera medieval que sens dubte existia, però amb tot, s'ha localitzat un vell molí medieval prop d'Obiols i de l'aiguabarreig de la riera de la Portella amb el Llobregat i tenim notícies de l'existència d'un molí a Puig-reig al s.XIII. L'any 1305 el monestir de Ripoll concedeix a un home de Puig-reig la facultat de construir cinc molins al Llobregat, a l'aiguabarreig amb la riera de Merlès.

Molts d'aquests vells molins s'apliaren i continuaren funcionant a l'època moderna. Pierre Vilar (2) diu que

el molí fariner és signe del renaixement espontani i multiforme de la riquesa agrícola, d'una activitat rural intensa al s.XVIII; aquest autor troba que entre 1720 i 1808 es varen donar 803 concessions de molins a tot Catalunya, el 80% de les quals són molins fariners o d'oli concedides majoritàriament a pagesos. Un bon exemple de la importància que tenien els molins en l'economia comarcal és el cas de Borredà (3) i Berga.

Seguint la descripció que Madoz fa, l'any 1840, del petit riu de Metge hom s'adona de la importància econòmica que aquest tenia per Berga: «*el pequeño Metge nace de varias fuentes en el término de Espinalvet,... pero sus aguas no aprovechan para el riego: con el fin de utilizarlas han torcido fácilmente su dirección por medio de una cascada, obligándolas a entrar en la villa; y para dar más ímpetu a sus corrientes, los conducen por un canal de madera, que forma un plano inclinado*

Només uns metres més avall del seu naixement el Molí d'Obiols ja aprofita l'aigua del Llobregat. RIBERA

de 40 a 50 grados, con cuya rapidez en el descenso, y la presión, dan constante y veloz impulso a las ruedas de 11 molinos harineros, y a varias fábricas; su curso es de N. a E., tanto en su dirección natural, como en la forzada de unas 2 leguas, y desagua en el Llobregat, que sirve de límite a este terreno por el SE.» (4).

L'any 1807 Andreu Ros fundava una fàbrica de filats de cotó moguda per la força hidràulica de la petita riera de Metge, una de les primeres moguda per la força de l'aigua, però el poc cabal de la riera no la féu rendible. Sens dubte, Berga fou un dels centres pioners en la fabricació de filats i teixits de cotó; l'any 1830 era el segon nucli de Catalunya després de Barcelona (5). És en aquest moment quan el fuster Ramon Farguell inventa la «Maixerina» (entre 1760 i 1765), quan l'aigua de la Rasa dels Molins es comença a aprofitar per moure les primitives màquines, i proliferen els petits tallers al carrer Pinsania, la Ronda Moreta, el Lledó, etc.

L'any 1913 encara s'aprofitaven les aigües del riu Metge per a usos industrials tal i com es desprèn de la contribució que els cobrava l'Ajuntament de Berga. Petits industrials, molts d'ells fabricants de cotó instal·lats al carrer Pinsania (Amador Vinyoles, 10 telers i 1 salt d'aigua; Joan Coll, 2 telers i 1 salt d'aigua; Germans Parera, 1 teler i 1 salt d'aigua); a la Ronda Moreta (Salvador Artigas, 1 fca. de xocolata i 1 salt d'aigua; Miquel Molera, 37 telers i 1 salt d'aigua); al carrer Coforb (Bartrina i Badia, 1 molí escarador) i a la rasa dels Molins (Martí Flotats, 2 molins fariners) (6). L'any 1923 Lluís Mutlló i Pons tenia instal·lats 15 telers mecànics al molí del Nelas (7). A Berga s'aprofitarà, fins els primers anys del s.XX l'estructura dels vells molins per aconstruir-hi

fàbriques. L'any 1881 Lluís de Ferrer demanava permís a l'Ajuntament de Berga per a poder ampliar la seva fàbrica situada entre el camí de l'Oratori i el de Queralt, una «fàbrica —rés més que un taller— edificada en el sitio donde existia antiguamente un molino de aserrar maderas, perteneciente al comun, cuyo molino y terrenos anexos al mismo y uso de las aguas del rio Metge fueron cedidas en 1814 por el Ayuntamiento concediendo a los compradores la facultad ó derecho a construir estanques ú obras analogas en los terrenos superiores con objeto de aumentar la fuerza motriz del salto susodicho» (8).

Però Berga no en tenia prou amb l'aigua de la riera de Metge; fou necessari esperar que el gran somni de Marcel·lí Buxadé, el Canal Industrial de Berga, es pogués realitzar per portar l'aigua del Llobregat a la ciutat.

Sens dubte fou aquesta energia hidràulica tradicional la que s'utilitzarà en la industrialització de la comarca i de bona part de Catalunya a partir dels últims anys del s.XIX. Foren necessaris però, grans rius, que s'aprofitaren amb tecnologia més moderna. Des de 1860 era evident que les reserves carboníferes de Catalunya eren insuficients i que la importació de carbó anglès era massa cara, i per això es va recórrer a l'utilització de l'energia hidràulica, i la indústria moderna del s.XIX arribà a l'interior de Catalunya i també al Berguedà.

La Industrialització

Molts industrials de finals del segle XIX varen posar els seus ulls en les possibilitats energètiques que oferien els rius catalans, especialment el Llobregat, el Cardener i el Ter. Pel que fa al Llobregat, el riu més aprofitat de tots, té poques possibilitats; el seu règim pirinenc-mediterrani fa que el seu cabal sigui força pobre (entre 5.000 i 10.000 litres per segon), un cabal que disminueix considerablement pels efectes d'evaporació i d'infiltració a l'estiu. La seva orografia accidentada, plena de desnivells i salts d'aigua, compensa el poc cabal i fa que la instal·lació per a l'obtenció d'energia sigui relativament barata. Entre l'any 1840 i el 1916 es varen concedir 56 llicències d'aprofitament hidràulic a la comarca del Berguedà (9).

Moltes d'aquestes llicències varen ser, probablement renovacions, car els industrials compraven vells molins fariners al peu del Llobregat. Aquest és el cas dels Serra Feliu que l'any 1864 compren un vell molí a l'Ametlla de Merola

El «Molí del Baró» a la Riera de Metge a principis de segle.

J. OBIOLS

(Puig-reig) que ja feia anys que es dedicava a la indústria tèxtil (10). L'any 1884 l'excursionista Cels Gomis publicava a l'Anuari de l'Associació d'excursions Catalana un itinerari de Manresa a Berga (11) on feia una detallada descripció de les indústries berguedanes. De l'Ametlla de Merola diu: «Com la tendència a formar colònies va desenvolupant-se cada dia més entre'ls industrials de las voras del Llobregat, espero que mos lectors me dispensarán que m'entretinga en la descripció de la que tinc a la vista, pera donà'ls hi una idea de lo que son aquestos establiments.

La fàbrica dels senyors Matheu Serra i Companyia es una de las més notables de la ribera del Llobregat. L'edifici es bastant regular, sòlidament construït y está dotat de grans depòsits d'aygua en tots los pisos, ab sas mànegas corresponents pera poder apagar instantàneament qualsevol foc que pogués ficar's hi.

En la planta baixa hi ha una bona màquina de vapor de 80 caballs de forsa, amb un magnífich volant, sortida dels tants acreditats tallers de la «Maquinista terrestre y marítima» de Barcelona, hi ha també'ls tallers de manyaneria, torneria y fusteria.

En la mateixa planta hi ha la quadra de teixits hont s'hi vénhen cines màquines de urdir y trescents vint y quatre telers.

En lo primer pis hi ha una pesa destinada a tres magnífichs batans, y una sala, tant gran com la de teixits, hont hi ha vint bonas cardas y diferentas màquines de filar, d'En Platt las unas y d'En Park-Curtis las otras, reuñint entre totas un total de nou mil piás.

Aquesta fàbrica compta també amb una màquina de parar.

Lo que més m'ha agradat de aquesta fàbrica es que en sas immensas salas no s'hi vénhen aquells destorbs que s'observan en otras fàbricas análogas, y que, sense que per això hi haja ni un pam de terreno que no siga aprofitat, se pot circular desembrassadament per entre mitj de totas sas màquines.»

Com el cas de l'Ametlla, però molt menys documentats, podem citar el de colònia Manent, coneguda amb el nom de Riera al terme municipal de Puig-reig, ja que el 24 d'octubre de 1899 la companyia *Sucesores de Pedro Manent* presentava una sol·licitud a l'Ajuntament de Puig-reig per tal de poder iniciar la construcció de la fàbrica, la resclosa i el canal en la propietat que havien adquirit coneguda amb el nom del Molí de cal Riera (12). També el de cal Casas (Puig-reig) car la primera indústria tèxtil, *Manuel Pla i Companyia* va instal·lar-se aprofitant l'antic molí de Puig-reig, molí d'origen medieval.

Altres llicències eren per usos nous. Aquests és, per exemple, l'origen de la colònia Pons de Puig-reig. L'any 1876 el Governador Civil de Barcelona concedia a Ignasi i Lluís G. Pons i Enrich llicència per aprofitar les aigües del Llobregat per a moure una fàbrica de filats i teixits de cotó; la quantitat d'aigua aprofitada no podia ésser superior a 4.620 litres per segon, i el salt d'aigua tenia 13,78 mt (13). El 1875 els Pons havien comprat la finca de *cal Garrigal* gràcies a que Teodor Prat, un fabricant sallentí que l'any 1871 havia comprat un salt al mateix terme municipal, els va assabentar de les bones possibilitats del lloc. L'excursionista Cels Gomis descriu així la colònia Pons: «Aquesta fàbrica,

Rescloa i canal de la fàbrica de la Colònia Pons a Puig-reig.

que encara no es del tot acabada, es una de les mellors de aquesta ribera, y las onze casad d'obres que hi ha al costat d'ella, y que ténen entre totas seixanta tres habitacions, sons sens cap mena de dubte las més espayosas y més ben distribuidas qu'he vist desde Manresa á Berga. La presa de aquesta fàbrica es una magnífica obra de pedra picada. Si algun defecte li trobo, es lo d'ésser massa luxosa.» (14).

Un altre exemple d'instal·lació industrial és el de cal Marçal; l'any 1892 els Torra, també fabricants de Manresa com els Pons i parents seus, varen iniciar les obres de la fàbrica, resclosa i canal a l'indret de cal Marçal (15). Semblen ésser noves instal·lacions les de la colònia Prat, el Guixaró, Viladomiu Nou i Viladomiu Vell, cal Bassacs, cal Metre —l'any 1865 Ramon Alsina i Postius obtenia la concessió d'un salt d'aigua a Gironella, concessió que l'any 1896 fou renovada a Ramon Alsina Rodergas, amb una capacitat de 5.500 litres per segon—, l'Ametlla de Casserres, la Plana i cal Rosal.

El riu Llobregat és, però, un riu «indigent», un riu pobre; Pierre Deffontaines va dir del nostre riu: «cap riu del món, potser, no ha estat objecte d'un aprofitament tan exhaustiu com el de l'indigent Llobregat» (16). I és que malgrat l'aprofitament hidràulic els fabricants de filats i teixits de cotó no podien prescindir del car carbó. L'any 1884 l'Ametlla de Merola tenia una màquina de vapor de 80 cavalls (17), i el 1892 a cal Pons la màquina de vapor produïa 100 cv de força. L'any 1918, tots els fabricants de Puig-reig tenien importants existències de lignits de Figols i d'antracita anglesa, indispensable per a poder fer funcionar

les seves màquines, sobretot durant l'estiu (18).

El riu Llobregat fou sinònim de riquesa, d'energia, però també aquesta energia hidràulica va limitar el potencial i la tipologia de la maquinària. Gràcia Dorel-Ferré (19), que va fer la seva tesi sobre la colònia Sedó, assegura que la maquinària utilitzada era poc potent i que els fabricants varen compensar aquesta mancança amb l'augment del personal i endurint les condicions de treballs.

Certament el riu Llobregat presentava greus problemes. Els anys 1910 i 1911 els fabricants de Puig-reig, concretament els Pons i els Manent justificaven la pèrdua de moltes hores de treball durant els mesos de setembre, octubre i novembre per manca d'aigua (20); sol·licitaven recuperar les hores perdudes acollint-se a la llei del 13 de març de 1900, llei que regulava el treball de dones i nens i que preveia la possibilitat de fer hores extres en situacions concretes. l'Institut de Reformes Socials i les Juntes locals, en aquests cas la de Puig-reig, permetien repetidament als fabricants recuperar les hores perdudes per manca d'aigua augmentant l'horari de treball de les dones i els nens amb aquestes instruccions: «La jornada màxima semanal diurna de los menores de 14 años, incluidas las doce horas semanales de trabajo extraordinario, no puede exceder de 48 horas; la de los de 14 á 16 años no puede exceder de 66 semanales, incluidas en ellas las doce de jornada extraordinario; la jornada máxima de las mujeres mayores de 16 años no puede exceder de doce horas; se halla prohibido en todo caso, el trabajo dominical de mujeres y

ninos; y, finalmente, sin perjuicio de las demás disposiciones legales vigentes, las jornadas extraordinarias en un año sólo podrán durar hasta el número de horas perdidas en el mismo año por paros forzosos en las industrias movidas por fuerza hidráulica».

El Canal Industrial de Berga

Parlar del Llobregat i de la industrialització moderna és parlar també del Canal Industrial de Berga. Gràcies als estudis fets per Francesc Gros i per Josep Noguera (21) avui sabem que el gran projecte de portar a Berga l'aigua del Llobregat fou una obra gegantina, fruit de la iniciativa del seu creador, Marcel·lí Buxadé, i de molts berguedans que varen arruinar-se en l'empresa. Com diu Josep Noguera, fou una obra pensada en temps de la «febre d'or» i realitzada en temps de la crisi general, una obra que va fracassar també per la politització del projecte, l'elevat cost de l'obra i la manca d'inversions. Amb tot, l'aigua del Llobregat arribà a Berga i féu possible la fundació de la fàbrica de Carbur Metàl·lics, la fàbrica del Canal i la de les Llums. ⚡

NOTES:

1. A tall d'exemple citem alguns treballs sobre molins de la comarca del Berguedà.
BOLÓS i MASCLANS, J. i NOET, J. *Els molins fariners*, a Col·lecció Ventall núm.1, Barcelona 1983.
BOLÓS, J. i PADILLA, J. *Un molí d'origen medieval. El Molinet de Navel*, a «Quaderns d'Estudis Medievals» núm.1, maig de 1980, Artstudi Eds., Barcelona 1980, pàgs.49-55.
BOLÓS, J. i FÀBREGA, M. *Els molins de la conca mitjana del Llobregat durant l'alta edat mitjana. I.Introducció.*, «Quaderns d'Estudis Medievals» núm.9, setembre de 1982, pàgs.556-567.
BOLÓS, J. i FÀBREGA, M. *Un altre molí medieval a la riera de Navel*, en curs de publicació.
Jordi BOLÓS ha treballat molt els molins medievals de la comarca del Berguedà i l'estudi està publicat també dins l'obra *Catalunya Romànica.XII.El Berguedà* de la Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1985.
VV.AA. *Borredà*, a «Col·lecció Els Llibres de l'Àmbit», núm.5, Berga 1990, pàgs. 172-205.
PERARNAU, Jaume. *Nota sobre un molí hidràulic en funcionament a Maçaners (Saldes)*, a «Butlletí d'Arqueologia Industrial, i de mnsens de ciència tècnica» núm.5, primavera 1990.

2. VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol.3, Barcelona 1986, pàgs. 273-274, nota 59.
3. VV.AA. *Borredà*, opus. cit.
4. MADOZ, Pasqual. *Articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del regne d'Aragó al Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Barcelona 1985, vol.1, pàgs.347.
5. Gran Geografia Comarcal de Catalunya, t.2, pàgs.225.
6. Arxiu Ajuntament de Berga. Contribució Industrial 1913.
7. Arxiu Ajuntament de Berga. Contribució Industrial 1823.
8. Arxiu Ajuntament de Berga. Lligalls d'Obres 1891.
9. NADAL, Jordi. *Catalunya la fàbrica d'Espanya, 1833-1936*, Barcelona 1985, pàgs.55.
10. TERRADES, Ignasi. *La Colònia Industrial com a particularisme històric*, Barcelona 1976, pàgs.95-105.
- VV.AA.: *Serra Feliu, 150 anys d'Història*, Navàs 1990, pàgs.7-10.
11. GOMIS, Cels. *Itinerari de Manresa a Berga*, Barcelona 1884.
12. Arxiu Ajuntament de Puig-reig. Lligall Permisos d'Obres. Segle XIX.
13. SERRA, Rosa i VILADÉS, Ramon. *La Colònia Pons de Puig-reig, 1875-1997*, a «Col·lecció Els Llibres de l'Àmbit» núm.1, Berga 1987, pàgs.28.
14. GOMIS, Cels. *Itinerari de Manresa Berga*, pàgs. 16-17.
15. Arxiu Ajuntament de Puig-reig. Lligalls Permisos d'Obres. Segle XIX.
16. Citat per Jordi Nadal: *Catalunya, la fàbrica d'Espanya*, pàgs.55.
17. GOMIS, Cels. *Itinerari de Manresa a Berga*, pàgs.13.
18. SERRA, Rosa i VILADÉS, Ramon. *La Colònia Pons...*, pàgs.30.
19. DOREL-FERRÉ, Gràcia. *Les Colònies Industrials en Catalogne: Le Cas de la Colònia Sedó*, Tesi doctoral presentada l'any 1989 a la Universitat de la Sorbona.

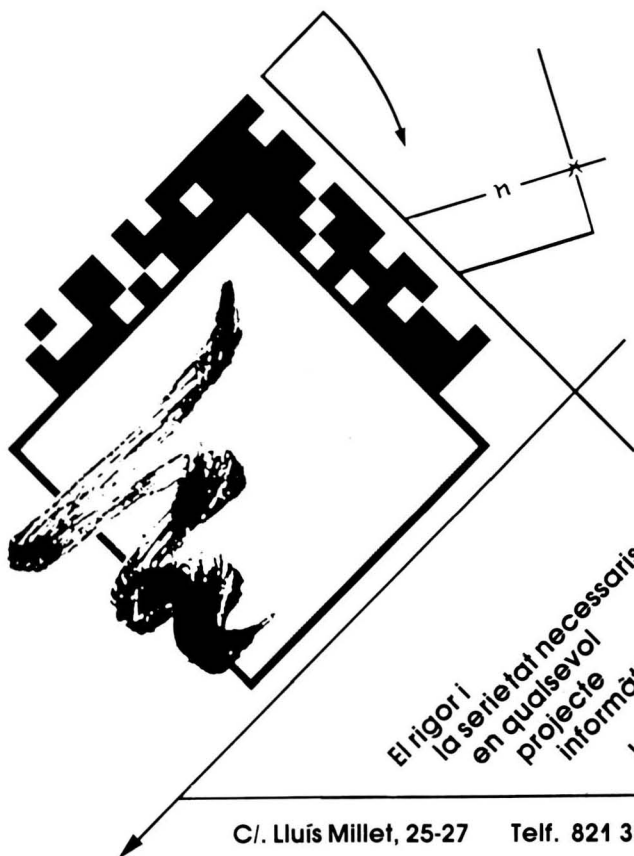
DOREL-FERRÉ, Gràcia. *Morphologie d'une colonie ouvrière de la vallée de Llobregat, dans la région de Barcelone, du XIX è siècle au début du XXè siècle: la colònia Sedó*, a Congrés d'Historie Textile, Towroing, 1987.

DOREL-FERRÉ, Gràcia. *Les Colònies Industrials a Catalunya*, a «L'Avenc» núm.138, Juny 1990, pàgs.6-14.

20. Arxiu Municipal de Puig-reig. Lligall Documents Importants.

21. NOGUERA i CANAL, Josep. *Berga en temps del Canal Industrial. 1885-1900*, a «Col·lecció Els Llibres de l'Àmbit» núm.3, Berga 1989.

Rosa Serra i Rotés

**INFOR
BER**
INFORMÀTICA DEL BERGUEDÀ, s.c.p.

El rigor i la serietat necessaris en qualsevol projecte informàtic, l'experiència de bons professionals, TOT posat al vostre servei.

C/. Lluís Millet, 25-27 Telf. 821 38 02 08600 - BERGA

DISTRIBUIDOR:

ORDINADORS

